

Dorovský, Ivan

K některým otázkám balkánského literárního procesu na počátku 19. století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1976-1977, vol. 25-26, iss. D23-24, pp. [119]-128

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108589>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN DOROVSKÝ

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM BALKÁNSKÉHO LITERÁRNÍHO PROCESU NA POČÁTKU 19. STOLETÍ

Při studiu různých otázek, spjatých s jednotlivými etapami národně obrozeneckých a národně osvobozeneckých snah formujících se balkánských národů je nutné vycházet z předpokladu, že toto složité ideové a sociální hnutí se sice vyvíjelo v různých balkánských zemích různě, nevyvíjelo se však v izolaci od podobných procesů v ostatních evropských zemích.

Různost vývoje obrození v jednotlivých balkánských zemích měli bychom chápat v rámci vývoje jednoho většího historickogeografického a kulturně politického regionu. Tak lépe pochopíme jednotu zvláštností nebo specifičnost kulturní jednoty daného regionu. Nechceme-li pak upadnout do metodologických zjednodušování celkového vývojového procesu daného regionu, musíme stanovit různé typy vzájemných kontaktů uvnitř regionu i kontakty jednotlivých formujících se etnik s okolními, ať už blízkými či vzdálenějšími regiony. Budeme-li takto chápat historický proces Balkánského poloostrova v různých etapách vývoje, pak nám (zvláště pro období 2. poloviny 18. a 1. poloviny 19. století) jasně vyplyne, že historicky podmíněné vzájemné styky, vztahy, působení a vlivy (a to nejen v umělecké literatuře, nýbrž také v ideologii, v umění, folklóru, způsobu života atd.) vytvářely integrační proces. Integrační proces přitom chápeme jako vzájemné působení, obohacování, ovlivňování dvou nebo několika kulturních komponentů. Takové nové pojmání historického vývojového procesu jednotlivých balkánských literatur a kultur v období obrození je přirozeně v rozporu s buržoazní komparatistikou, která ahistoricky dokazovala „určující“ význam vlivu „vyšších kultur“ při vytváření národních literatur s opožděným historickým vývojem. Takto dá se lépe pochopit také vztah mezi kontinuitou a diskontinuitou literárního a kulturně politického vývoje u některých později se formujících národních celků na Balkáně. Turecký literární historik S. E. Syavuşgil na balkanistickém kongresu v Sofii (1966) tvrdil, že „... literatury balkánských národů existovaly a vyvíjely se v uzavřeném kruhu, bez zřejmých vztahů mezi nimi. Rozdíl v jazyce, náboženství a kultuře“ – pokračuje S. E. Syavuşgil – „kladl často nepřekonatelné překážky, které bránily svobodné výměně mezi ‚inteligencí‘ etnických společenství na Balkáně. Zvláště už od počátku 19. století národní probuzení, které

poznává život každého balkánského národa, a boje, které po něm následují, vytvořily hlubokou propast mezi intelektuály tohoto konce světa.¹ Taková koncepce je ovšem „vědecky nepřesná a metodologicky nepřijatelná“.² Nepřesná proto, že národně osvobozenecký zápas jednotlivých formujících se balkánských etnik nerozděloval jednotlivé národní celky, nýbrž naopak byl spjat vždy s myšlenkou společného boje proti tureckému panství a s myšlenkou vzájemné spolupráce. Balkán se stává od počátku 19. století v průběhu téměř sta let jedním z nejdynamičtějších revolučních center Evropy. Pozornost veřejnosti evropských zemí i evropské diplomacie se stále více obrací k národně osvobozeneckému boji porobených balkánských národů.

Formování balkánských národních literatur v průběhu dlouhého a složitého procesu je tak či onak většinou spjata bezprostředně s národně osvobozeneckým zápasem lidu balkánských zemí. Podobné historické podmínky pak nutně zrodily i podobné cesty a prostředky obecného společenského vývoje. Dynamika literárního vývoje je tedy velmi úzce spjata se zesílením národně osvobozeneckého zápasu, s rozmachem revolučních a revolučně demokratických hnutí a programů na Balkáně. Tak je tomu se zrodem novořecké, ale do jisté míry také srbské, charvátské, slovinské, rumunské i bulharské literatury.

Tu je třeba vzít v úvahu ještě jednu důležitou okolnost, která vyvrací Syavusgilova tvrzení. V uvedeném období „žádná z balkánských literatur se nevytváří jako národní literatura, aniž by měla svá tvůrčí nebo vydavatelská střediska mimo vlastní národní (národnostní) území. Každá z balkánských zemí“ – říká I. Konev, „ve větší nebo menší míře a v tom či onom období vývoje literatury a kultury vůbec nebo v tom či onom období historického vývoje plnila také funkci prostředí nebo prostředníka a centra literárního vývoje jiné balkánské země“.³ V čem to spočívalo? V tom, že v té či oné zemi vznikaly např. divadelní skupiny, vydávaly se učebnice, vytvářela se kulturně osvětová střediska, vycházely denní listy a časopisy atd. Podobná různorodá obecně kulturní a obecně vzdělávací činnost neměla význam jen pro zemi, v jejímž jazyce byla např. literatura vydávána, nýbrž také pro literární vývoj země-prostředníka.

S tím, co jsme uvedli, těsně souvisí také jiná dosud nepropracovaná otázka. Mnoho literárních osobností a kulturních činitelů vytvářelo nebo pomáhalo vytvářet národní literaturu a kulturu té země, v níž žili a pracovali. Je proto zcela logické, že jejich dílo patří do dějin dvou nebo několika národních literatur. Takových tvůrců, kteří přispěli k rozvoji jedné nebo několika národních literatur na Balkáně, je více, zvláště v období od poloviny 18. do poloviny 19. století. V hodnocení literárních tvůrců, kteří se přičinili o rozvoj literatury a kultury dané země, v níž žili, i těch, kdož v jiném sociálním, politickém a kulturním prostředí rozvíjeli svou mnohostrannou činnost ve prospěch vlastní národní literatury a kultury, se dnes

¹ S. E. Siyavusgil, *Osnovi na jedna sravnitelna literatura na balkanskite strani*. Literaturna misál, čís. 5, 1966, str. 65 a násl.

² Ilja Konev, *Literaturni vzaimootnošenija i literaturnen proces* (Bálgarskata vázročdenska literatura váv vzaimootnošenljata si s balkanskite literaturi). BAN, Sofia 1974 str. 22.

³ I. Konev, cit. dílo, str. 33.

setkáváme s mnoha protichůdnými názory. Literární historikové jednotlivých balkánských zemí přistupují v uvedených případech k hodnocení dané osobnosti nebo daného historického období velmi často z hlediska čistě národního a zcela přehlížejí širší balkánský kontext historického procesu. Národní hledisko však v takovém případě (např. místo narození) je vážnou překážkou objektivního hodnocení nejen činnosti toho kterého literárního tvůrce, nýbrž i daného období rozvoje literatury a kultury slovanských a neslovanských národů na Balkáně. Zatím je literární historie ochotna uznat tuto samozřejmou skutečnost pro XV. století (např. že Grigorij Camblak je bulharským, srbským, rumunským a ruským spisovatelem), ale nacionální hlediska jí nedovolují být stejně objektivní také pro období pozdější.

Dostáváme se zde k otázce úlohy obchodní emigrace nebo přesněji zahraničních kulturních a obchodních center v rozvoji té či oné balkánské národní literatury. Mnohdy právě díky obchodníkům a s jejich pomocí byly zakládány školy, vydávány časopisy nebo knihy. Není třeba zvláště zdůrazňovat např. význam Budína, Pešti, Vídně, ale i ostatních center pro rozvoj např. novořecké nebo srbské literatury. Uvedme pro ilustraci, že v prvních desetiletích 19. století bylo vydáno více než 2000 různých řeckých knižních titulů, z nichž více než 95 % vyšla právě mimo vlastní kontinentální Řecko. Nebo fakt, že z 35 děl nové srbské literatury, která vyšla za poslední dva roky 18. století, 32 titulů bylo vydáno v Budíně.

Počátky i průběh národně osvobozeneckých snah lidu balkánských zemí nelze podle našeho názoru v úplnosti, v celé složitosti, vzájemné podmíněnosti apod. pochopit bez studia vzájemných obchodních styků „balkánských“ obchodníků i jejich styků se střední Evropou, tj. bez studia hospodářských základů balkánského obrození. Zde si v souvislosti s naším příspěvkem podrobněji všimneme činnosti „balkánských“ obchodníků v Uhrách.

S obchodníky z turecké říše, všeobecně tenkrát zvanými „řečtí kupci“, se v hojně míře setkáváme ve střední Evropě již v 17. století (např. na Slovensku). Jelikož patřili k východní, tedy řecké církvi, dostalo se jim společného názvu Řekové. Kromě toho tito obchodníci znali řecky. Zmiňuje se o tom např. ve svých Dějinách slovanskobulharských také Paisij Chilendarski. Nebyli to však pouze Řekové, nýbrž i Srbové, Arméni, Albánci, Bulhaři a Makedonci. Od počátku 18. století, po tzv. požarevackém míru r. 1718, význam balkánských obchodníků v hospodářském životě značně vzrostl.⁴ „Vídeňský dvůr měl velké plány s rozvojem obchodních styků s Východem, a proto i do mírové smlouvy vložil bod o vzájemné svobodě obchodu.“ „Řečtí“ kupci využili celních výhod a zcela ovládli transitní obchod. „Kupčili se vším, od dobytka, vína až po nitě a knoflíky.“ Stali se silnými konkurenty (spolu se židovskými obchodníky) domácím slovenským obchodníkům, kteří dokonce přinutili uherský sněm, aby omezil „svobody“ těchto „řeckých“ kupců. Omezení však měla jen částečný úspěch.⁵

⁴ Místo termínu řečtí kupci, řečtí obchodníci užívám v textu tohoto článku termínu balkánští kupci, obchodníci atd., protože tím chci zdůraznit, že nešlo jen o obchodníky Řeky, nýbrž také Albánce, Bulhary, Makedonce atd.

⁵ Čs. *vlastivěda*, díl II, sv. I, Praha 1963, str. 583 a 596.

Z údajů o ekonomickém rozvoji turecké říše vyplývá, že v druhé polovině 18. století se zvýšil vývoz surovin z Balkánského poloostrova do střední Evropy.⁶ Přitom teritorium tehdejší Makedonie např. zásobovalo evropský trh bavínou a vlnou.⁷

Rakousko usilovalo o omezení obchodní činnosti příslušníků z turecké říše. Proto zvýšilo celní poplatky a r. 1768 zavedlo dokonce povinnou registraci příslušníků z evropského Turecka. Jelikož obchodníci z turecké říše byli např. v Uhrách i jinde jen dočasně usazeni, byly jim kladeny takové podmínky, které je nutily přivést z Balkánu k trvalému usazení své rodiny nebo opustit rakouskou říši. Veškeré úsilí této politiky bylo namířeno k vytlačení „balkánských“ obchodníků z rakouského trhu. Po Kjučuk-Kajnardžijském míru (1774) nastala změna zahraničně politických vztahů a také sblížení Rakouska s Ruskem. Došlo k podstatnému posunu v hospodářských vztazích Rakouska s Tureckem, které se dotýkaly přirozeně také balkánských obchodníků v Uhrách. V polovině 18. století bylo v Uhrách asi 1500–1600 balkánských kupců.⁸

Rozvoj měst a hlavně Pešti jako hospodářského a obchodního centra způsobil, že např. roku 1754 žilo v Uhrách asi 20 % balkánských kupců, zatímco o pouhých 15 let později se tento počet zvýšil o celých 65 %. Jestliže do poloviny 18. století byli kupci pouze dočasně usazeni a jejich rodiny byly na Balkáně, pak v druhé polovině 18. století se už usazují v habsburské říši trvale. V Pešti bylo např. 130 samostatných obchodníků, ve Vídni 134 kolonistů z Balkánu.⁹

Jak uvádí M. Burová, v peštských rejstřících není bohužel povětšinou přesně uvedeno místo narození balkánských kupců. Obvykle se uvádí „narodil se v Makedonii“.¹⁰ Z dostupných pramenů vyplývá, že tři čtvrtiny ze 633 balkánských kupců pocházejí z Moskopolisu (Moskopole, albánsky Voskopoje), Kožany, Siatisty (Siatisty), Kostura, Neguše (řecky Nausa), několik ze Skopje, Ochridu, Serresu a Dojranu.¹¹ Nesmíme ztrácet ze zřetele, že v Moskopolisu byl v 18. století (až do zničení města r. 1770) značně rozvinut chov ovcí a skotu, že zde byla výroba vynikajících výrobků z vlny, které byly vyhledávaným zbožím na evropském trhu. Stálo zde na vysoké úrovni zlatnictví a kovotepectví. Výrobky tohoto druhu rovněž putovaly většinou do střední a západní Evropy. Moskopolis byla nazývána Athénami turecké říše. Ve městě byla už v první polovině 18. století založena vysoká škola, byla zde tiskárna a velmi čilý kulturní ruch. Podle názoru maďarského historika Ivána Hajnóczyho první balkánští obchodníci, kteří přišli do Kecskemetu kolem roku 1690, byli z makedonských měst Siatisty a Kožany. Nijak tím netvrdím, že to byli Slované z Makedonie (třebaže o mnoha z nich lze tak soudit podle příjmení). Podle některých údajů byli nejbohatšími kupci v Kecskemetu Ioan Kiriak a Demetr Juchas z Kožany. Paulus Pulio

⁶ Marta Bur, *Balkanskije kupcy v Vengrii – XVIII vek*. Études balkaniques 3, 1972, str. 53.

⁷ Dančo Zografski, *Razvitokot na kapitalističките elementi vo Makedonija*. Skopje 1967, str. 58–59.

⁸ M. Bur, cit. dílo, str. 57.

⁹ P. K. Enepekides, *Griechische Handelsgesellschaften in Wien*. Thessaloniki 1959, str. 42.

¹⁰ M. Bur, cit. dílo, str. 59.

¹¹ Tamtéž.

ze Slatisty (který měl také styky s Vídní a byl jedním ze zakladatelů novořeckého periodického tisku) patřil rovněž k nejbohatším.

V souvislosti s rozvojem činnosti obchodníků z balkánských zemí nás zajímá to, že značná část bohatství balkánských kupců byla věnována na stavbu kostelů a škol. Obchodníci vydávali (nebo přispívali a podporovali vydávání) knihy, učební pomůcky, časopisy a jiný světový materiál. Stále častěji si uvědomovali, že úspěch jejich obchodu závisí na rozvoji škol nikoliv s náboženským obsahem výuky, nýbrž na rozvoji takových škol, které by připravovaly jejich děti pro praktický život. Zámožnější obchodníci z tehdejších bulharských a makedonských oblastí posílali zpočátku své děti do řeckých škol. Zároveň však začali podporovat zakládání škol, v nichž se vyučovalo slovanským jazykem, nejčastěji v místním nářečí. Podporovali úsilí mnichů, zvláště ze svatohorského kláštera Zografu, o zřizování škol s vyučovacím jazykem místním, srozumitelným všem věřícím.

Výhodné geografické postavení tehdejšího území Makedonie umožnilo, že sem pronikala literatura jak z Řecka, tak ze Srbska. Duchovenstvo v makedonských oblastech bylo jediným ochráncem slovanského písemnictví. Proto neudivuje, že první, kdo začali uspokojovat požadavky rodící se buržoazie, byli duchovní, ať tak či onak odchovanci athonských klášterů. Vedle významných řeckých osvícenců, působících na Svaté hoře, pobývali zde, jak známo např. Paisij Chilendarski, Jovan Rajić, Dositej Obradović, Sofronij Vračanski aj. K nim můžeme připočítat také Joakima Krčovského a Kirila Pejčinoviće, kteří byli původem oba z území Makedonie.

Ve dvou předcházejících příspěvcích o otázkách slovansko-řeckých literárních vztahů na přelomu dvou předcházejících století a o některých otázkách osvícenství v balkánských literaturách jsem poukázal na některé důležité problémy tzv. balkánského literárního vývoje. Tento příspěvek je jejich pokračováním.¹²

Potřeba psát v „prostém“, srozumitelném, „rodném“ jazyce paralelně s rozvojem v ostatních balkánských zemích vznikala také na území Makedonie, která byla tenkrát státně nesamostatná, jako ostatně většina balkánských zemí. Úsilí psát srozumitelným jazykem bylo spjata s novými požadavky na vzdělání a osvětu. Uvědomovali si to stejné řečtí literární a kulturní pracovníci konce 18. a začátku 19. století, jako např. u Bulharů Sofronij Vračanski a u Makedonců jeho v jistém smyslu pokračovatelé Joakim Krčovski a Kiril Pejčinović.

Prvním dílem po Sofronijově *Nedělníku* byla Krčovského *Pověst radi strašnago i vtorago prišestvija Christova* (Budín 1814). V podtitulu této i dalších knih Krčovského jsou jména obchodníků z makedonských měst, kteří přispěli k jejich vydání. Ze čtyř knih, sestavených a vydaných Krčovskim,¹³ nás v tomto případě nejvíce zajímá třetí, nazvaná *Čudesna Presvjatyja Bogorodicy*. V záhlaví se uvádí, že *Čudesna* byla přeložena z knihy *Amartolon sotiria*, tedy ze sborníku Agapiose Krétského.

¹² Jde o studie *K některým otázkám osvícenství v balkánských literaturách*, in: *Na křižovatce umění*. Sborník k počtě šedesátin prof. dr. A. Závodského, Brno 1973, str. 425–438; *K slovansko-řeckým literárním vztahům na počátku 19. století*. Slavia, roč. 42, čís. 2, 1973, str. 157–166.

¹³ J. Krčovski vydal: *Pověst radi strašnago i vtorago prišestvija Christova*, Budín 1814; *Sija kniga glagolaemaa Mytarstva*, Budín 1817; *Čudesna presvjatyja Bogorodicy*, Budín 1817; *Različna poučitelna nastavenija*, Budín 1819.

Zájem o spis *Amartolon sotiria* byl v Řecku i v ostatních balkánských zemích značný. Rozšířenost a popularita sborníku, zvláště jeho části *Čudesa bogorodični*, pak dokumentují především Rakičův srbský překlad (Benátky 1808, 1837²) a makedonský překlad J. Krčovského (Budín 1817).

V bulharské literární historii se dosti dlouho traduje Penevův názor, že Sofronijův Nedělník podnítl Krčovského k literární činnosti a že „základní tendence Sofronijových poučení“ jsou přítomny i v dílech Krčovského.¹⁴ Jak je tomu však ve skutečnosti? Třebaže Krčovskému byl znám Bakačičův „slovanský“ překlad, Krčovski překládal přímo z řeckého originálu a pouze místy přihlížel k Bakačičovu překladu.¹⁵ Potvrzuje to jak název knihy, tak i J. Ivanov, který objevil mezi knihami Krčovského originál *Amartolon sotiria* ve vydání z roku 1793.¹⁶ Není dodnes dostatečně vysvětlena otázka dalších tří vydání Krčovského spisu, jak je uvádí A. Teodorov-Balan¹⁷ a B. Penev.¹⁸ Tradičně se soudí, že bukureštské vydání, které připravil Najden Jovanovič, je druhým vydáním téhož Krčovského sborníku – tedy *Čudesa presvjatyja Bogorodicy*.¹⁹ Ve skutečnosti je tomu však poněkud jinak. Už Jacimirskij ukázal, že bukureštské vydání je „ve skutečnosti samostatným překladem“.²⁰ Sám N. Jovanovič ostatně v „záhlaví svého vydání uvedl, že jde o „izdanie pervoe“.²¹ Překlad je podle Jovanoviče pořízen nikoliv z řeckého originálu, nýbrž ze „slovanské“ předlohy do „slovano-bulharštiny“. Jacimirského tvrzení o samostatném překladu je tedy pravdivé v tom smyslu, že jde o překlad nikoliv z řečtiny, ale z makedonského nářečí do nářečí východobulharského. Může se to možná zdát paradoxní, ale je tomu tak. Nebylo by nic divného, kdyby N. Jovanovič překládal do „slovano-bulharštiny“ ze „slovanského“ překladu Bakačičova. Jovanovič však překládal z makedonského překladu Krčovského. Znamená to tedy, že se makedonské nářečí ne až ve čtyřicátých letech, nýbrž už o deseti-letí dříve cítilo jako poněkud jiné, než se mluvilo „v pravém Bulhar-sku“.²² Doložíme to několika příklady.

¹⁴ B. Penev, *Istorija na novata bǎlgarska literatura*, sv. III. Sofia 1933, str. 378.

¹⁵ D. Petkanova-Toteva, *Iz grǎcko-bǎlgarskite knižovni otnošenija prez XVII–XVIII v.* Godišnik na Sofijskija universitet, sv. LXII, Sofia 1968, zvláštní otisk, Sofie 1969, str. 54.

¹⁶ J. Ivanov, *Bǎlkarski starini iz Makedonija*. Fototipno izdanie, Sofie 1970, str. 146.

¹⁷ A. Teodorov-Balan, *Bǎlgarski knigopis za sto godini*. Sofie 1909, str. 20.

¹⁸ B. Penev, cit. dílo, str. 375.

¹⁹ D. Petkanova-Toteva, cit. dílo, str. 82.

²⁰ A. I. Jacimirskij, *Pavle Popović, Pripovetka o devojci bez ruku*. Izvestija otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti, t. XVI, 1912, str. 328–360.

²¹ *Čudesa presvjatyja Bogorodicy*, prevedeni ot kniga naricaemaja grešnikom spa-senie ot slovenskij na slavenobolgarskij jazyk zaradi prosveštenieto i polza i poučenje i dušespašenie na pravoslavnyte christiany i za čada nichni. Prevedeni i napečatani trudom i izdiveniem ot g. chadži Najdena Iovanoviča učitelja, žitelja Tatar-Pazardžičanina, revnitelja bolgarskogo prosveštenija i knigoprodavca po vsea Slaveno-Bolgaria. Izdanie pervoe v Bukurešt, 1846 (Podtrženo mnou – I. D.).

²² Koncem roku 1822 psal Vuk St. Karadžić Kopitarovi mj.: I zdejší Bulhaři opravdu přiznávají (jak jsem také sám řekl), že se v pravém Bulharaku (dole kolem Dunaje) mluví trochu jinak (nebo jak oni říkají „zanosi jezikom“) než v Makedonii. Viz *Vukova prepiska*, I, Bělehrad 1909, str. 212.

J. Krčovski, 1817

N. Jovanovič, 1846

Чудо 11 — О исцѣленіи рукъ царицы галловъ

Быль оу Галліи некой царь, прѣва жена му оумрела, шо му е была родила една дщерка многу красна и прилична дѣвица и нарекли име Маріа. И по това после царотъ се оженилъ пакъ за друга и таа была многу хубава, ама колку со снага хубава, толку со съдушата лоша и груба, и завидела, сакала да нема друга жена какъ нея хубава, и видела нѣзина пасторка, зацо ке да быде по-хубава ѿ неа и а научилъ діаволь да а оубіе. И ѿтишелъ царо далеко, она нашла тогива време и рекла на единъ измекаръ ...

Имало оу Галліа нѣкой царь, первата жена му оумрела, колато му была родила една щерка, многу красна и прилична дѣвица, и нарекли името и Маріа. Подиръ това царьоатъ се оженилъ пакъ за друга и таа была многу хубава, обаче колкото со снага хубава, толкова съдушата лоша и груба, и завидела, искала да нема друга жена като неа хубава. И видѣла нейна пасторка, зацо ше да быде по-хубава ѿ неа и а научилъ діаволь да а оубіе. И отишелъ царьо далече, она тогива нашла време и рекла на единъ слуга ...

Чудо 2 — Како една жена доила оумрена дете свое една година ...

По Спасовъ день, тоестъ по вознесеніе господа нашего Исуса Христа по 15 години еврейи оутепале со съ каменѣ светаго первомученика Стефана и испадиле сите светии апостоли ѿ Іерусалима и сички, кои вѣрвали въ Христа. Быль единъ ѿ 72 апостолы, името му Максѣминъ, той былъ прѣатель со съ Маріа и Марта сестры Лазаревы, нему му заповѣдалъ светый апостоль Петръ ѿ тѣ две жены да не се ѿдѣлуе ѿ нихъ, зацо е имъ былъ какъ братъ, а онъ побѣгналъ оу Кипръ ѿ страхъ еврейскій да не го оубіатъ.

Слѣдъ Спасовъ день, сиречь по вознесеніе господа нашего Исуса Христа, подиръ 15 години еврейте оутрепале съ камане светаго первомученика и архидіакона Стефана и испдидиле сичките сватий апостоли ѿ Іерусалима и сички кои вѣрвали въ Христа. Имало единъ ѿ 72 апостоли, именовемъ Максѣминъ, той былъ прѣатель съ Марта и Маріа, сестры Лазаровы, нему му заповѣдалъ светый апостоль Петръ ѿ тѣ двѣ жены да не се ѿдѣлува ѿ нихъ, зацо имъ былъ като братъ, а той побѣгналъ въ Кипръ ѿ страхъ еврейскій да не го оубіатъ.

Uvedené citáty²³ svědčí o tom, že tu nejde pouze o „opis“, jak se domnívá Petkanovová, nýbrž o překlad. Dokládají to zřejmě lexikální i formální rozdíly, takže N. Jovanovič správně netendenčně soudil, že vydání je třeba označit jako překlad. Proč to dnes nechápat jako překlad, jak to chápal autor vydání a proč mluvit pouze jako o přepisu? Vždyť tím nijak nesnižujeme ani význam Krčovského, ani netvrdíme, že jeho dílo patří toliko do novodobé makedonské literatury.

²³ Cituji podle D. Petkanovové - Totevové, cit. dílo, str. 83–84.

Mluvíme-li o překladu Krčovského díla z makedonského do východobulharského nářečí, je na místě se zmínit o tom, jaké bylo makedonské nářečí, jímž Krčovski psal. A. M. Seliščev,²⁴ který zkoumal jazyk děl Kirila Pejčinoviće a Joakima Krčovského, poznamenává, že zvláště v *Čudesa presvjatija Bogorodicy* a v *Različni poučiteni nastavlenija* se „odrážejí rysy různých nářečních skupin“. Už Karadžić zjistil, že jazyk Krčovského spisu *Različni poučitelni nastavlenija* je směsí Krčovského „bulharštiny“, ruského a slovanského jazyka.²⁵

Joakim Krčovski byl současníkem a učitelem Kirila Pejčinoviće. Podobně jako Paisij Chilendarski, Sofronij Vračanski a jini, také K. Pejčinović hledal spolu se svým otcem a bratrem vzdělání na Athosu. Jak dlouho pobyl na Svaté hoře, nevíme. Víme však, že po návratu z Athosu působil celých 18 let v klášteře sv. Dimitrije, kde vytvořil důležitou buňku osvěty v tomto zapadlém kraji. Zde vznikl jeho spis *Ogledalo* (Pešt 1816). Kniha podává výklad textů z evangelia a ze Starého zákona. Svým obsahem silně připomíná damaskiny; do starého materiálu se však dostávají, podobně jako u Sofronije, některé nové prvky, nové pohledy a názory. Byl-li však Pejčinovićovi vzorem a pramenem Sofronijův Nedělník, jak tvrdí B. Penev,²⁶ pak Pejčinović nepřímo pokračuje v tradicích řecké nábožensko-světské literární produkce 17. století. Nedělník mu však jistě nebyl jediným pramenem. Pobyt na Athosu, ať už v prostředí slovanských nebo řeckých mnichů a dalších duchovních představitelů, mu poskytl širší rozhled po literatuře náboženské (žaltáře, Starý zákon, evangelia aj.). Jedním z hlavních pramenů mu byla kázání řeckého kazatele a rétora Iliase Miniatisse. Hlavní Miniatisova činnost spadá do 17. století a počátku 18. století, kdy se na řecké půdě rodí první osvobozené myšlenky.

S myšlenkou osvobození „řeckého rodu“, tj. řeckého národa od „agarjanů“ se poprvé setkáváme u Franciska Skufose, který věřil, že Kristus zbaví Řeky „agarjanského otroctví“. Všimněme si, že se slovem agarjan ve významu, v jakém ho zde užívá (Turek, nekřesťan, mohamedán), se později setkáváme v pracích Josifa Bradatého, Paisije Chilendarského, Sofronije Vračanského aj. Francisko Skufos byl rodák z Kréty (nar. 1644), vyrostl však a žil v Itálii. Zanechal dva spisy, psané „prostou“ řečtinou — Rétoriku a Epistolarium.

Zmiňujeme se zde o Skufasovi proto, že jeho následovník Ilias Miniatis (1669–1714) mu byl názorově velmi blízký. Miniatis psal a kázal v hovorové řečtině. Tito a další řečtí náboženští představitelé usilovali o osvětlení lidu zřizováním škol a knihoven. Tím ovšem nechceme říci, že všichni mniši v té době měli podobné, na svou dobu pokrokové názory. Jejich myšlenky se probíjávaly velmi pomalu a s nesmírnými obtížemi. Ještě téměř sto let později se osvícenské myšlenky setkávaly se silným odporem

²⁴ A. M. Seliščev, *Polog i jego bolgarskoje naselenie*. Sofia 1929, str. 128–194; též *Chadži Joakim i jazyk jago knig*. Makedonski pregled, IX, kn. 3–4, 1935, str. 133 až 135; X, kn. 1–2, 1936, str. 118–142. Viz ještě Vojislav I. Ilić, *Beseda Joakima Krčovskog — prve makedonske štampane knjige*. Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. X, Novi Sad 1967, str. 305–325.

²⁵ Skupljeni gramatički i polemički spisi Vuka Karadžića, knj. II, sv. 1, Bělehrad 1894, str. 230.

²⁶ B. Penev, cit. dílo, str. 361.

církve např. při zřizování Vulgarisovy Athonské akademie. Podobný osud sdílela také tiskárna, kterou na Svaté hoře založil Sotiris Dukas.²⁷

Mohla by zde přirozeně vzniknout otázka, jak to, že I. Miniatis, který vystupoval proti turecké porobě a dokonce vzýval Boha, aby zbavil řecký lid otroctví, nijak v tomto směru nezapůsobil na K. Pejčinoviče? Vysvětlení bychom mohli hledat v podmínkách, za jakých Pejčinovič žil v zapadlém kraji, v odlišnosti místních podmínek k šíření podobných myšlenek v době, kdy na to lid nebyl vůbec připraven a v neposlední řadě snad také v odlišnosti názorů Miniatisových a Pejčinovičových.

V čem však mohl být Pejčinovič ovlivněn tímto řeckým demokratickým hnutím církevních intelektuálů, to byl jazyk, otázky psaného a mluveného jazyka. Na počátku 19. století vzniká na Balkáně úsilí psát jazykem lidovým, hovorovým, místním, srozumitelným prostému lidu. Krčovski a Pejčinovič patří k představitelům tohoto úsilí, třebaže jejich jazyk ještě obsahoval mnoho prvků slovansko-církevních, srbských, tureckých aj.²⁸ Lidový, hovorový, nářeční jazyk hrál v prvních desetiletích 19. století na Balkáně úlohu tzv. nízkého stylu na rozdíl od církevněslovanského nebo starořeckého, který naopak prezentoval tzv. vysoký styl. Byl tu také ještě jiný vztah: vztah místních nářečí slovanských i neslovanských (západobulharského, východobulharského, makedonského, rumunského i nářečí albánských) k literární řečtině té doby.

V prvních desetiletích 19. století (aspoň do vydání Beronova tzv. Rybího slabikáře roku 1824) nebyla ani v Bulharsku, ani v Makedonii, ani v Albánii či rumunských knížectvích výrazně formulovaná snaha po vytvoření jednotného spisovného jazyka na jeho hovorovém základě. Proto Sofroni-juv, Krčovského i Pejčinovičův „prostý“ jazyk napodoboval řecké prameny a šel ve šlépějích řeckého úsilí o zavedení hovorového jazyka do literatury i do každodenního života. To už je však poněkud jiná kapitola.

ZU EINIGEN FRAGEN DES LITERARISCHEN PROZESSES AUF DEM BALKAN ZU BEGINN DES 19. JAHRHUNDERTS

Die Verschiedenheit innerhalb der Entwicklung der Wiedergeburt in den einzelnen Balkanländern fasst der Autor als eine Entwicklung einer einheitlichen grösseren historisch-geographischen und kulturell politischen Region auf. Er verwirft die „bestimmende“ Bedeutung des Einflusses sogenannter „höherer Kulturen“ bei der Ausbildung von Nationalliteraturen und Kulturen mit erst spät einsetzender historischer Entwicklung. Er kritisiert scharf die Ansichten des türkischen Literaturhistorikers S. E. Siyavuşgil, die dieser im Jahre 1966 auf dem I. Balkankongress in Sofia vorgebracht hatte. Des näheren geht er auf die bislang noch nicht bearbeitete Frage ein, ob manche literarische und kulturelle Persönlichkeiten in die Literaturgeschichte mehrerer Völker einbezogen werden können. Gar viele literarische und kulturelle Persönlichkeiten bildeten und schufen die Nationalliteratur und Kultur oder steuerten zur Entstehung und Ausbildung der Nationalliteratur und Kultur desjenigen Landes bei, in dem sie lebten und wirkten. Aus diesem Grunde ist es daher ganz logisch, dass ihr Werk der Geschichte zweier oder mehrerer Nationalliteraturen angehört. Es

²⁷ J. Kordatos, *Istoria tis neoteris Elladas*. Athény 1957, str. 162.

²⁸ B. Koneski, O. Jašar-Nasteva, *Mokedonski tekstovi, 10–20 vek*. Skopje 1966, str. 73.

gab viele derartige schöpferische Gestalten auf dem Balkan, insbesondere in der zweiten Hälfte des 18. und der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts.

In seinem Aufsatz richtet der Verfasser eine Aufmerksamkeit auch auf die Rolle der Handeemigration und der ausländischen Kulturzentren und analysiert ihre Beteiligung innerhalb der Entwicklung und des Aufschwungs dieser und jener Nationalliteratur auf dem Balkan.